

Софија П. Матић¹

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

 <https://orcid.org/0009-0007-6484-3399>

ДИЈАЛЕКТИКА ЕКСЦЕСА И НЕДОСТАТКА У КОЛУБАРСКОЈ ТРИЛОГИЈИ РАДОВАНА БЕЛОГ МАРКОВИЋА

Однос између недостатка и ексцеса као поетичких претпоставки *Колубарске трилогије* Радована Белог Марковића окарактерисан је као дијалектички. Дијалектички процес се креће од релације *или... или*, преко *и...и*, а напослетку и *ни...ни*. Наиме, испрва се недостатак и ексцес визирају као опозити, неодвојиви од тоталитета на који су сводиви, као непотпуност односно сувишак у односу на целину. Поменута свеукупност је незамислива без једнакости, прецизније, без препознавања истости у другачијости, што резултира привидним поистовећивањем недостатка и ексцеса. Захтев за целокупношћу се ипак показује као неуспешан, с обзиром на то да је у истости и другачијости тј. недостатку и ексцесу, неизбежна – празнина која, међутим, није не-биће, тоталитет са негативним предзнаком, поједностављено одсуство нечега већ претпостављеног, него је конститутивна за неизбежну разлику. Како је, према тврдњи Жака Дерида, писање *покушај да се заборави разлика*, открива се да је узалудна жеља да се у језику обмане коначност и досегне целина. Проучавањем онтолошког јаза између универзалног и партикуларног у *Колубарској трилогији*, у раду ће се уочити како, према речима приповедача Белог Марковића, *писати се само о писању може*, тј. о самог писања *ваздашњој немогућности*.

Кључне речи: Радован Бели Марковић, Георг Вилхелм Фридрих Хегел, Теодор Адорно, Жак Дерида, дијалектика, психоанализа, деконструкција, постмодернизам

¹ sofijamatic94@gmail.com

Дијалектика је уграђена у филозофско мишљење од његових почетака у античком добу. Хегелова трипартитна дијалектика, настала по узору на тријаде средњовековних теолога, баштини и надилази сократовску дијалектику. Хегел утврђује развојност дијалектике већ на самом почетку *Феноменологије духа*: „Истинито јесте целина. Целина пак јесте само она суштина која се завршава путем свога развоја. О апсолутноме треба рећи да оно суштински представља резултат, да оно тек на крају јесте оно што уистину јесте; и управо се у томе састоји његова природа, да буде оно што је стварно, субјекат или самопостајање” (Hegel, 1986: 11). Истина било које фазе развоја увек лежи у обавезно обухватнијој наредној фази и следствено, у тоталитету фаза. Већ се у означеном цитату читује да дијалектика филозофа из Јене претендује на свеобухватност и коначну заокруженост.

Важно је напоменути да хегеловски схваћена дијалектика подразумева подударност мишљења и бића. Структура мишљења је одређена структуром Битка које оно објављује (Којџе, 1990: 432), приметиће Александар Кожев у чувеној студији *Како читати Хегела?*. Мишљење је дијалектичко само уколико исправно објављује дијалектику Битка који јесте и Стварнога које постоји (Којџе, 1990: 432). Наведено значи да је дијалектика подразумевана као онтолошка структура, смештена у основи свега постојећег.

Такође, спекулативна дијалектика представља развојни пут од самосвести до апсолутног духа, који се остварује на фону од субјективности до тоталитета историје. Иако се до апсолутног духа стиже преко субјекта, такав субјект није фихтеовски, подразумевано чврсто утемељен. Дијалектичким кретањем, међутим, субјекат ће негацијом негације, посредованошћу и свести и предмета, укинути разлику између објекта и себе. Како ће рећи Макс Хоркхајмер (Horkheimer): „Субјект који спознаје себе мора, дакле, по идеалистичким назору сам да се мисли као идентичан с апсолутним; он мора бити бескрајан” (Хоркхајмер, 2015: 292). С обзиром на то да се на крају дијалектичког кретања налази тоталитет једнак сâм са собом, то значи да се и на његовом почетку мора препознати подједнако апсолутна категорија.

Иако на дијалектичком концу побеђује идентичност, Хегел и те како увиђа значај разлике, која ће потом постати један од најзначајнијих појмова филозофије XX века, али у складу са сопственом историјском епохом, немачким класичним идеализмом, мора да отупи оштрицу свуда присутној разлици. Херман Швепенхојзер (Schweppenhäuser) приметио је да је у Хегеловој филозофији „изрицање онога Не преиначено је у спекулацији у универзално Да, систем је постао неутрализована критика, критика развијени систем” (Швепенхојзер, 2015: 285). Присилом универзалности над партикуларношћу утишани су приговори релативног упућени оном

апсолутном. Колико год да је у *Феноменологији духа* пажње посвећено појединачном и ограниченом, Хегел ће њихову *посебичност* приписати илузији и привиду, погрешном мишљењу да такве ствари постоје саме за себе. Спекулативна дијалектика запажа ствари у њиховом *или...или* односу, али не дозвољава да дисјункција остане трајна, већ привидан раставни однос преиначује у саставни: *и...и*.

Иако се различитости уочавају, оне морају бити надвладане већ поменутом целином. Без синтезе, у којој се трансформацијом неидентичности постиже коначна идентичност, преостала би само „једна непокретна форма, који субјекат који зна води около онога што постоји” (Hegel, 1986: 8). Уколико би се разлике само примећивале, а не и преображавале, не би било ни повода за дијалектичко кретање. Ако се само констатује разлика, а да се она притом не превазилази, изостаје право знање, што представља „безоблично понављање једног и истог, које је само примењено на различити материјал, те задобија један досадни привид разноликости” (Hegel, 1986: 8). Управо таквима ће, међутим, Белимарковићев приповедач оставити своје исказе: „Штета што су те реченице у неповезаној и досадној целини начисто изветриле” (Бели Марковић 2013а: 45). У наведеном цитату приметно је да није примордијалан „систематски тоталитет него сама расутост или испрекиданост” (Kejsi/Vudi, 1988: 379), што ће рећи да диференцијација има предност над идентификацијом. У цитираном је назначен покушај да се неидентичности региструју без њиховог подвођења под апсолут, што сведочи да се у тумачењу прозе српског постмодернисте мора начинити отклон од Хегелове филозофије.

Гадамер тврди да је Хегелова дијалектика значајна у историји идеја зато што је у њој препозната „изворна могућност ума да изађе ван граница разумског мишљења” (Гадамер, 2003: 9). Назначена могућност, иако темељна и одређујућа, ипак није остварена. Колико год дијалектика била телеолошки заснована, испунити њену сврху подразумевало би окончати све релативне, што ће рећи делимично постојеће категорије, а човек се само с таквима сусреће. Критички интониран спрам Хегела, Теодор Адорно ће у чувеној *Негативној дијалектици* писати: „Дијалектика као поступак значи да се мисли у протурјечностима због једног с обзиром на ствар доживљеног протурјечја и против њега. А таква дијалектика није више спојива с Хегелом” (Adorno, 1979: 130). Противречности за Адорна, за разлику од Хегела, нису опсена која се има превазићи у кретању од субјекта до апсолутног духа: оне су део самих ствари које се поимају. За истог филозофа дијалектичко кретање „не тендира идентичности у диференцији сваког предмета од својег појма; идентичност јој је дапаче сумњива” (Adorno, 1979: 130). Негативна дијалектика не треба да врши насиље над разликом подводећи је под свеprisутну и надмоћну идентичност.

Логика такве дијалектике је „логика распадања: распадања справљеног и опредмећеног облика појмова на који субјект који спознаје понајприје непосредно наилази. Идентичност тих појмова са субјектом је неистина” (Adorno, 1979: 130). За негативну дијалектику не само да објект није једнак са субјектом, предмет са свешћу која га перципира, већ је непремостив и јаз између саме ствари у објективном свету и појма који је у мишљењу представља. Треба, међутим, наведену мисао допунити оном Ренеа Мажора (Мајор), који наглашава да се субјекат проналази у објекту који није ни његова чиста супротност (Мајор, 2001: VI). Не постоје ни апсолутна једнакост нити потпуна негација као релације између субјекта и објекта. За Адорна, дакле, негативна дијалектика и њена *логика распадања* треба да подсети на онтолошки јаз између човека и свега што га окружује. У какву год врсту дискурзивног описивања предмета да се западне, завршиће се у бесконачном удаљавању од објекта такве дескрипције.

Овај закон важи чак и за књижевност, на шта подсећа приповедач Белимарковићеве *Колубарске трилогије*, која се састоји од романа *Лајковачка пруга*, *Лимунација у Ћелијама* и *Последња ружа Колубаре*: „а у даљину се не доскаче него се полако одлази, и на прстима, као с обале у мутну тамо воду кад се загази” (Бели Марковић 2013б: 25). Спознаја се, насупрот Хегеловој филозофији, не умножава у процесу мишљења као грандиозног пројекта, већ се напорима свести пристиже искључиво до несагледиве и далеке дубине у корену свега постојећег. За Хегела „мишљење почиње самим собом, односно одлуком да се мисли” (Гадамер, 2003: 16). Мишљење полази од самога себе и долази до појма појма, односно *духа*, који је опет оно *само*. А ако нема мишљења, ако се ништа не покреће и ни до чега се не може стићи, будући да се њиме не може обухватити ствар која је његов предмет, онда се у свему откривају непремостиве разлике, а управо су разлике те које прогањају приповедачки субјект Радована Белог Марковића.

Разлике су најочљивије у субјекту, чија се аутономија у историји филозофије дестабилизује упркос картезијанском утемељењу, да би се у потпуности детронизовала у психоналитичким теоријама. Тако ће Жак Лакан приметити да: „У Хегеловој феноменологији је назначено „идеално решење [...] сталног ревизионизма, у којем је истина у стању непрестане ресорпције по ономе што је у њој рушитељско, а да, притом, сама по себи није ништа друго до мањак у остварењу знања” (Lacan, 1983: 274). У дијалектици се, дакле, не открива никакав прогресивни па чак ни стриктно сукцесивни моменат. „Истина није ништа друго до оно што знање може сазнати да зна само ако покрене своје незнање” (Lacan, 1983: 274). Лакан уочава да дијалектички закон идентичности не може да важи будући да постоји недостатак у апсолуту.

Насупрот Хегеловом, који на крају побеђује антиномију откривену у себи, стоји подељени субјекат, а њега ће Лакан окарактерисати као „бивство не-бивствујућег”, као субјекат који се „спреже с двоструком апоријом правог трајања које поништавају његово (тог ја) знање и беседа у којој смрт подупире егзистенцију” (Lacan, 1983: 279). Ако се античка логика могла закривити у мери Хегелове мисли, којом се подразумева да у таутологији увек има нешто више од ње саме, онда не постоји препрека да се та иста традиционална логика растегне како би обухватила Лаканово схватање субјекта који постоји упркос томе што није једнак сâм себи. Ако субјекат може да буде и оно што није (као код Хегела), онда истовремено и оно што није, чега нема, недостатак, може да буде субјекат (као код Лакана).

Лакан је окрњио спекулативну дијалектику прецртаним субјектом који доводи у питање њену телеологију, а Адорно је својом негативном дијалектиком наговестио најрадикалнији заокрет – онај деконструкционистички, који је изложио Жак Дерида. Наиме, за Дерида је дијалектика – трагедија. Овај мислилац у дијалектици, уколико се она проматра изван конвенционалног хегелијанизма, види „бесконечно кретање коначног” односно „разлике, изворног понављања” (Рајан, 1986: 741). Примат у деридијанској дијалектици добија разлика, а не завршена целина као резултат дијалектичког процеса. Класична дијалектика је за Дерида „редуктивно порицање једне могуће упорне хетерогености” (Рајан, 1986: 742). У Деридиној визији дијалектике не долази до испуњења жељеног циља хомогености. Борећи се против спекулативног дијалектичког закона о само-идентитету, Дерида се служи појмом *посредованости*, на коме се сâм тај закон и заснива.

Однос деконструкције и хегеловске дијалектике код Жака Дерида не може се разумети као одбацивање или поништавање дијалектичког мишљења, већ као његово суптилно, али радикално померање. Како показују интерпретације окупљене у студији *Хегел после Дерида*, Дерида унутар сродности онто-теолошке традиције и деконструкције спроводи својеврсно инфинитезимално измештање хегеловске спекулације, чиме се доводи у питање могућност њеног коначног заокруживања. У том оквиру, појам *différance* не функционише ни као апстрактна негација, нити као унутрашња противречност која би могла бити интегрисана у стабилан логички поредак, већ као кретање које истовремено обухвата економију присутности и економију другости, односно као изворну контаминацију идентитета и разлике (Thompson 1998: 240). Тумачење разлике као односа који се може потпуно интериоризовати и логички затворити доводи до редукције самог кретања негације и њеног превођења у облик концептуалне стабилизације (Thompson 1998: 242). Деконструкција, стога, не представља завршни моменат дијалектичког процеса, већ

интервенцију у поље које производи и одржава супротстављене појмове у стању апорије, неодлучивости и сталног одлагања значења, чиме се дијалектичко мишљење преобликује у отворен, неокончан и динамичан теоријски хоризонт.

С обзиром на то да је субјекат „исто онолико друго колико је само-идентичан и због тога он никада није потпуно само-идентичан” (Рајан, 1986: 746), деконструкционистичка дијалектика сматра да се алтеритет никада не може у потпуности потчинити. Неидентитет престаје да буде постулиран као један моменат идентитета, због чега *друго* није више само одраз унутар субјекта. Тако се јавља „појам бесконачне посредности” (Рајан, 1986: 749), који налази на Делезов увид о разлици. Наиме, Жил Делез сматра да се не враћа (у смислу ничеанског вечног враћања истог) ни негативно, ни истоветно, ни аналогно ни супротно, већ искључиво – различито или неслично (Deleuze, 1994: 299). Дијалектички процес сâм по себи постаје важнији од чинилаца из којих се састоји, односно исхода ка којем тежи. Неидентитет није хипостазиран (постварен), већ је потрцтана неизбежност исклизнућа мишљења, бића и језика (појма) у разлици.

Деконструкција је исправила класичну дијалектику у мери у којој је доказала да „не постоји затворен тоталитет који би рационална мисао могла да схвати, а који није последица разликујућег система који се не може подврћи тотализацији” (Рајан, 1986: 761). Свака целина, па и она настала дијалектичким кретањем, несводиво је отворен систем. Није укинута првенство субјекта или апсолутног духа на уштрб објекта и разлике, тј. апсолутизовања партикуларности, већ у корист незаустављивог изворног понављања. Таква тачка чистог понављања моменат је који је Славој Жижек, по узору на Валтера Бенјамина, назвао „дијалектиком у суспензу”, тврдећи да је у том часу дијалектика „суспендована, ’стављена у заграду’” (Žižek, 1980: 44). Хегеловска дијалектика се трансформише у неумитно разликујуће понављање.

По Деридиним речима, сама могућност писања извире из ексцеса речи, који покрива суштинску ништину на чијој основи оно што је у језику и може да се појави (уп. Derrida, 1978: 8). Ако је дестабилизвана сама релација супротности, онда је од почетка замрзнут класично визиран дијалектички процес. Празнина, из које извире пуноћа језичког уметничког дела, тако постаје „ситуација књижевности”; она не може бити објекат јер је ништа незамисливо као предмет, али може бити „начин на који је ништа по себи одређено нестајањем” (Derrida, 1978: 8). Оно што писац има да каже или напише, истовремено је оно што је најудаљеније од њега.

Другачијим речима: „тима што не казујем довољно, увек изговорим превише” (Derrida, 1978: 9). Немогуће је, дакле, пронаћи меру у обиму писања, али је субјекат непрестано подсећан на тај неуспех нескладом

који изниче из писања. Писање је управо „покушај да се заборави разлика” (Derrida, 1978: 13); не да се обујми тоталитетом, него да се она потисне у несећање. Спектар разлике, а само се са њим може сусрести приповедачки субјект, вишезначнији је од једностраности односа негације који је неопходан дијалектици. Разлика се, напослетку, доживљава као чињеница коју је немогуће избећи; готово опресивна, она прогони литературу.

Опсесија обиљем уочава се на свакој страници Белимарковићевих романа: „Р. Б. Марковић је *сижејну потку* све више мрсио, *шпикујући* реченице лицидерским украсима, у магнезијумском осветљењу туђих литерарних образаца” (Бели Марковић 2013а: 24). Упркос ексцесном уметању трансфукционалних елемената, односно усложњавању сопствених наративних нивоа, оно што је неисказиво осуђено је да траје неисказано. У мноштву речи и накићеним реченицама остаје незатомива празнина: „Да ли ће пјани литерата Р. Б. Марковић још дуго успевати да изумева карактерно сумњиве разлоге за требљење својих *притча* од животних истина?” (Бели Марковић 2013а: 41). Напуштени престо истине сведочи да нема поклапања између предмета и свести, онога што се перципира и онога што би се о перципираном хтело исказати: „Нешто смеће његовој души да се с дубоком колубарском тугом начисто сљуби, али свако своју нарав има и коникуларне дане у животу своме” (Бели Марковић 2013а: 41). Неидентификовано нешто далеко је од Ничег, па ипак чини да се од почетне дихотомије *или...или* не пристигне до обухватног *и...и*, већ до дефетистичког *ни...ни*.

Колико год било немогуће конституисати сопство, прежитак онога *ја* и даље опстојава: „Све сам ја некуда склонио, само себе никуда не могу” (Бели Марковић 2013а: 48), иако му је немогуће да под свој појам подведе било који стварни предмет. Подругљиво је и описивање изостанка референцијалности речи: „Тако се и одомаћио обичај да се у пристојном друштву, уместо речи *гишт* оставља празнина, коју би неки подругивањем испуњавали, прдежом, или дугим низ Колубару погледом” (Бели Марковић 2013а: 57). Цинички осмех и равнодушност надомешћују јаз између мишљења, субјекта и бивствујућег који се не дају поклопити. Хипотетичким наративом је исказана жеља за освајањем немогућег у књижевности: „Волео бих да се попнем на веранду неке куће, високе и луде, и да, у какво ћебе умотан, пратим само пулсирање мозга: оно што досад нико није успео на хартију да пренесе, нити ће ико икад” (Бели Марковић 2013а: 121). Бруј импулса, инстинкта и нагона који управљају колико психом толико и стварношћу, неизговорљиви су дискурзивним средствима.

Потрага за правом речју носи собом анђеоску, сотириолошку утеху: „Р. Б. Марковић је неким есејистичким покушајима истицао да је реченица *једна свилена нит, једна стаза, и једини прави излаз из пулсирајућих*

можданих лавирината" (Бели Марковић 2013а: 122). Као што није могуће побећи од свог прецртаног сопства, тако измиче и савршена реченица које би такво јаство излечила. Услед тога је ауторски лик Белимарковићевих романа „сигуран да *такву реченицу* још није пронашао, и веома несигуран да ли јој је уопште на трагу" (Бели Марковић 2013а: 122). У мери у којој је трагање за изгубљеним реченичним рајем узалудно, оно је и неопходно: „Р. Б. Марковић ту безнадну потрагу наставља, упркос свим колебањима" (Бели Марковић 2013а: 122). Свака недостатна реченица је привремени, прелазни објекат задовољења жеље за идеалном реченицом која увек измиче, лакановским језиком изречено. „Ништа се у том погледу није могло учинити, упркос грдним напорима уложеним у такозвано *уосећавање*" (Бели Марковић 2013а: 125), исказаће нараторска инстанца, будући да губитак није само одлика тежње да се литература изједначи са животом, већ постоји неизмистиви губитак у литератури и, што је антрополошки песимистичније, и у самом животу ка коме она тежи.

Слично мисли и Јулија Кристева која, описујући абјекцију (засорност), тврди да она потиче од искуства субјекта коме се открива да су сви његови објекти засновани на иницијалном *губитку* постављеном у темеље његовог бића (Kristeva, 1982: 5). Рупа не постоји само у субјекту, што је највеће откриће психоанализе посматрано из перспективе историје идеја; исти такав процеп налази се и у објекту. Рез „уписује разлику у срце живота" (Derrida, 1981: 304), чинећи да ниједна ствар није потпуна у самој себи, као и то да може бити испуњена само оним што јој недостаје. Оно што, међутим, недостаје свакој ствари јесте бесконачно (Derrida, 1981: 304). Таква разлика није укључена у субјект, већ разлику чини оно што том субјекту недостаје. Расцепи у субјекту и објекту јесу оно што је Хегел наслутио и имао потребу да превазиђе у исходу дијалектичког пута. Међутим, и његова самопостала целина подједнако би била недостатна у самој себи, будући да су такви елементи који су у њу интегрисани.

Недостатак дијалектичке целине, међутим, не подразумева афирмацију Ничег. Ослањати се на Ништа подједнако је илузорно као и поуздати се у Битак. По Адорновим речима, сваки *тотум* је *тотем* (Adorno, 1979: 308). Мишљење не може да појми нешто што је потпуно различито од њега самог, као што се не може изједначити са укупном тоталношћу свега што постоји, односно са Битком који је изнад свих бивствујућих или у корену свега бивствујућег. Мишљењу је запречен пролаз на који год се пут отиснуло, али не и настојање да ту препреку савлада.

Тако ће приповедачка инстанца уздахнути: „Живети је могућно само у сећању и у сну" (Бели Марковић, 2013а: 182). Пуноћа живљења остварива је у ономе што нема онтолошку тежину, што попут фикције, не постоји неvezано од индивидуе која га перципира. Тако је наратив дезигниран као крхка творевина између двеју провалија: „Поиздаље се, а најбоље: од

нигде и из ничег, поштена *притча* започиње, од стварања света такорећи, а свршава се како је и почела. *Притча* свој живот сама мора да ствара, иначе у бурјан досаде неизбежимо све нараста” (Бели Марковић, 2013а: 187). *Притча*, дакле, није синтетичко разрешење дијалектичких супротности, већ једва постојеће место које надсвођује опозите који су привидни, не зато што је контрадикција превазиђена, већ зато што ни противречност нема снагу пред свеprisутном разликом.

„Само човек од књижевства уме тако дволичан да буде” (Бели Марковић 2013б: 11), тврди приповедачки субјект. Бити у књижевности значи трајати *и овде и тамо*, односно, уколико се пажљиво ишчита негативна етичка оцена положаја писца који пребива више у литератури него у стварности – значи трајати *ни овде ни тамо*. „Радован је, себи у инат, далеко, далеко, у вољном тамо избивању” (Бели Марковић 2013б: 24), потврђује наратор. Упркос пени речи и претеривањима сваке врсте, што је тема свих Белимарковићевих романа, фигура аутора је у самоизгнанству, деридијанској пустињи као исходишту писања. „Не зна се колико далеко, у унутрашњости канда или негде у световима своје грознице, али зна се, поуздано, да у *целости* жив није” (Бели Марковић 2013б: 24). Рупа у ткању живота не може бити надомешћена прећом књижевности, као што заокруженост живота не пружа утеху ублажавања антиномија у тоталитету.

Стога ауторска фигура запажа: „Назире се ту не толико отупелост осећаја колико са свачим помиреношћу, а пени и туга од које се плећа грче” (Бели Марковић 2013б: 29–30). Привид који као танак вео закрива празнину и субјекта и објекта немогуће је разгрнути; недостижан је сусрет и са Бићем и са Ништавилом. „Мними литерата не успева све то да утажи ни изумевањем, ни завађеним реченицама (једна другој као да су окренуле леђа!)” (Бели Марковић 2013б: 30). Контрапунктирани искази, који сачињавају оно што наратолози називају контраприповеданим,² остају неразрешени, а илузија њиховог изједначења у тугаљивој измирености једино на шта писац може да се ослони. „Само пораз и у грудима туп бол, али и о томе писац може, у каквом роману, без прекида да распреда, не дајући ником да дође до речи” (Бели Марковић 2013б: 36). Резултат

² Снежана Милосављевић Милић у својој студији тврди: „Ако пођемо од претпоставке да је једна од парадигматичних фигура виртуелног наратива антитеза, будући да се свет ВН [виртуелних наратива] супротставља актуелном свету приче, онда су негације један од кључних синтаксичких поступака којима се уводи овај виртуелни свет” (Milosavljević Milić, 2016: 51). Манифестација негација у наративи је контраприповедано, које „није најважнији чинилац приче, јер наратив говори о ономе што *јесте*, а не ономе што *није*”, али које представља „значајно средство наглашавања приповедног потенцијала” (Milosavljević Milić, 2016: 54). Како је за постмодернистичка књижевна дела кључно приповедање онога чега нема у свету а ипак постоји у тексту – тако у Белимарковићевим романима контраприповедано заузима неоспорно место у бујању наратива.

ексцеса речитости је само болна несамеривост изреченог са неисказаним, потцртан недостатак.

Приповедање је налик апсолуту као беспочетно и бескрајно, али се у њему не проговара о губитку као основној човековој онтолошкој претпоставци. Поразно човеково стање је ипак аутентично људско, будући да, као што Сартр подсећа, свака је „победа сумњива јер одвраћа човека од себе самог” (Sartre, 1983: 17). Исти мислилац ће и филозофију егзистенције везати за чињеницу да „песимизам неће бити превазиђен, измирење ће бити *наслућено*, остајући на нивоу једне непробродиве противречности и потпуне раскиданости” (Sartre, 1983: 18). За разлику од оне француског филозофа, слика света у романима Радована Белог Марковића још је суморнија, с обзиром на то да помиреност супротности није наговештена, већ је субјекат само резигниран пред неухватљивошћу целине. Писање као покушај конституисања уточишта смисла, у сагласју је са Сартровом визијом дијалектике као делања, а која се наслања на Марксово учење: „и сам појам *praxis* као и дијалектике – појмови нераздвојиви – у противречности су са интелектуалистичком идејом знања” (Sartre, 1983: 102). Ни у историји, ни у писању, нити у друштву, међутим, не долази се до идеала *испуњења*.

Највећи пишећев страх: „да се не расплине прича, из које зјапи убитачна празнина и нико је не може стрпљиво дочитати, ни дослушати” (Бели Марковић, 2013б: 38) управо је оно на шта је осуђен субјект у књижевности. Нужно је претрајавање у неизвршености: „и оно што никад не бива, нити ће икад бити, укрепљује саме приче лепоту” (Бели Марковић, 2013б: 45). Немогуће је оприсутнити ауторски лик, будући да је он одлучен „од онога што је *стварно било*, и од оног што *стварно бива*”, и то „*уљудним из живота одсуством*” (Бели Марковић 2013б: 53). Онога кога нема у сопственом животу не може бити ни у историји, што на још један начин прекида хегелијанску дијалектику. „Тако је то кад неког има као да га нема” (Бели Марковић 2013б: 57), поентираће наратор *Лимунације у Ћелијама*. Постојање, и индивидуално и опште, обележено је оним што му недостаје.

Ауторска инстанца се жали: „Могло се узети да Р. Б. Марковић више и не живи, него свој живот само *фигурише*” (Бели Марковић 2018в: 87). Иако је јаз у бићу предмет мишљења и тема писања, није потребно имати га у свести, будући да се и мимо рефлексије и уметничког посредовања осећа као непотпуност живота. И без језичке посредованости важио би закон по којем се сваки субјект мора суочити са дехисценцијом, јазом у себи и свету који га окружује. Р. Б. Марковић је стога тврдио како се „писати се само о писању може”, тј. „о самог писања ваздашњој немогућности” (Бели Марковић 2013в: 147). Као што се не може описати Биће, тако се у речи не може преточити ни онтолошка шупљикавост субјекта и објекта, односно

живота самог. Прича која се привидно зачиње и илузорно завршава ипак несумњиво *траје*, а са њом и све мноштво дијалектиком неизлечивих супротности и разлика.

Литература

- Бели Марковић, Р. (2013а). *Лајковачка пруга*. Лајковац: Градска библиотека.
- Бели Марковић, Р. (2013б). *Лимунација у Ђелијама*. Лајковац: Градска библиотека.
- Бели Марковић, Р. (2013в). *Последња ружа Колубаре*. Лајковац: Градска библиотека.
- Гадамер, Х. Г. (2003). *Хегелова дијалектика*. Београд: Плато.
- Рајан, М. (1986). Деконструкција и дијалектика. *Летопис Матице српске* 162(5), 741–761.
- Хоркхајмер, М. (2015). Хегел и проблем метафизике. У А. Буха, *Сабрани преводи* (291–301). Бања Лука: Бесједа.
- Швепенхојзер, Х. (2015). Спекулативна и негативна дијалектика. У А. Буха, *Сабрани преводи* (279–290). Бања Лука: Бесједа.
- Adorno, T. (1979). *Negativna dijalektika*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Deleuze, J. (1994). *Difference & Repetition*. New York: Columbia University Press.
- Derrida, J. (1978). *Writing and Difference*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Derrida, J. (1981). *Dissemination*. London: The Athlone Press.
- Hegel, G. V. F. (1986). *Fenomenologija duha*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Kejsi, E., Vudi, M. (1988). Hegel, Hajdeger, Lakan: dijalektika želje. *Treći program* 79(4), 362–380.
- Kristeva, J. (1982). *Powers of Horror: An Essay on Abjection*. New York: Columbia University Press.
- Kojève, A. (1990). *Kako čitati Hegela?* (2. izd.). Sarajevo: Veselin Masleša; Svjetlost.
- Lacan, J. (1983). Prevrat subjekta i dijalektika želje u Frojdovskom nesvesnom. U J. Lacan, *Spisi* (izbor) (269–308). Beograd: Prosveta.
- Major, R. (2001). *Lacan avec Derrida: Analyse désistentielle*. Paris: Flammarion.
- Milosavljević Milić, S. (2016). *Virtuelni narativ. Ogledi iz kognitivne naratologije*. Sremski Karlovci: Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Sartre, Ž.-P. (1983). *Kritika dijalektičkog uma (I)*. Beograd: Nolit.
- Thompson, K. (1998). Hegelian dialectic and the quasi-transcendental in *Glas*. In: S. Barnett, *Hegel after Derrida* (239–259). London; New York: Routledge.
- Žižek, S. (1980). Dijalektika u suspenzu. *Ideje* 4, 39–54.

**THE DIALECTIC OF EXCESS AND LACK
IN RADOVAN BELI MARKOVIĆ'S *KOLUBARA TRILOGY***

S u m m a r y

Dialectics describes the relationship between lack and excess as poetic assumptions in *The Kolubara Trilogy* by Radovan Beli Marković. The dialectical process moves from the relation of *either...or*, through *and...and*, and ultimately *neither...nor*. Initially, lack and excess are seen as opposites, inseparable from the totality to which they are reducible, as incompleteness or excess in relation to the whole. This totality is unimaginable without equality, more precisely, without recognizing sameness in difference, which results in the apparent identification of lack and excess. However, the demand for completeness proves unsuccessful, as in sameness and difference, i.e., lack and excess, an emptiness is inevitable – an emptiness that, however, is not non-being, a totality with a negative sign, a simplified absence of something already assumed, but is constitutive for the inevitable difference. As Jacques Derrida claims, *writing is an attempt to forget the difference*, revealing the futile desire to deceive finality in language and achieve wholeness. By studying the ontological gap between the universal and the particular in *The Kolubara Trilogy*, this work will observe how, in the words of Beli Marković's narrator, *writing can only be about writing itself*, that is, *about the eternal impossibility of writing*.

Keywords: Radovan Beli Marković, Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Theodor Adorno, Jacques Derrida, dialectics, psychoanalysis, deconstruction, postmodernism